

ли виновного возместить потерпевшему материальный ущерб. Так, ст. XXVI «Польской правды» предписывает пастуху, причинившему увечье животному, возместить убыток. В ст. XXIX этого же правового источника предусматривается обязанность крестьянина, перевозящего какой-либо груз, возместить его владельцу ущерб, причиненный порчей этого груза при перевозке.

Польское феодальное право XIII–XIV вв. также свидетельствует о наличии большого числа обязательств, возникавших в силу постановлений закона. Так, например, на основании ст. XXI и XXII «Польской правды» наследники при замужестве дочерей наследодателя были обязаны обеспечить этих дочерей приданым.

Таким образом, анализ важнейших институтов гражданско-правовых отношений свидетельствует в пользу того, что в Польше XIII–XIV вв. сформировалась основа системы отечественного гражданского права.

Вишнеўская І. У.
(БДЭУ)

Фарміраванне інстытута ўласнасці ў заканадаўстве ВКЛ XV–XVI стст.

Заканадаўчае афармленне права ўласнасці пачынаецца яшчэ ў прывілейны перыяд з канца XIV ст. Паводле першага агульназемскага прывілея 1387 года кожны феодал-католік атрымліваў права «валодаць, трымаць, карыстацца, прадаваць, адчужаць, абменьваць, даваць, дараваць» нерухомасць, якой ён валодаў «на бацькаўскай спадчыне».¹

Прывілеем ад 6 мая 1434 г. узаконьвалася і гарантавалася права валодання маенткамі і перадача іх па спадчыне або на іншых законных падставах таксама і для праваслаўных федалаў.

Прывілей Казіміра 1447 г. замацаваў, што «полнае права маюць володети» спадчынай маемасцю не толькі розныя катэгорыі шляхты але і «местичы» (мешчане). Акрамя таго, прывілей 1447 г. распаўсюджваў права распараджацца (продати и заменить «зычити и дарити, к своеиу лепшаму обрнути») і на падараванную маемасць, падцверджаную граматамі².

Далейшае заканадаўчае афармленне права ўласнасці адбываецца ў Прывілее князя Аляксандра 1492 г. У ім ужо ўзгадваюцца 3 катэгорыі зямельных уладанняў: перададзеныя на спадчыне (бацькаўскія добры), купленыя (самімі наданыя) і падараваныя вялікімі князямі. Але трыманне, карыстанне і валоданне гэтымі рэчамі павінна быць падцверджана судовым рашэннем, або адпаведным пасведчаннем сведкаў, або падмацавана граматамі. Разам з тым, прывілей уводзіць норму, згодна з якой распараджацца выслужанымі маенткамі (абменьваць, прадаваць, закладваць і г. д.) уладальнік мог толькі са згоды або вялікага князя, як вярхоўнага ўласніка або княскіх «урадоўцаў». ³ На той выпадак, калі шляхціч страціў граматы на спадчыную або дараваную нерухомасць, яго правы маглі надмацаваць сведчанне «вартых верыч людзей». Гэта норма адпавядала арт. 5 агульнакемскага прывілея (1506 г.).

Статут 1529 г. заканадаўча замацаваў права куплі -продажу і заставы (залог) нерухомасці, але разам з тым санкцыянаваў права распараджацца без усялякіх абмежаванняў толькі маенткамі, набытымі паводле дагавору куплі-продажу (купленыны). Продаж і залог вотчынных маенткаў быў абмежаваны. Кожны ўладальнік зямлі «вольную моц маець імени сваего третью часть отдать, продати и даровати и в пожитки добровольные привести (р. 1 арт. 15). Дзве астатнія часткі маглі закладвацца.

Абмежаванні, устаноўленыя Статутам 1529 г., не задаволілі шляхту і яе актыўнае супрацьдзеянне прывяло да ўвядзення ў Статут 1566 г. артыкула, які дазваляў усім землеўладальнікам без усялякіх абмежаванняў распараджацца спадчынай, выслужанай, купленай масмасцю без дазволу дзяржаўных органаў. Закон патрабаваў толькі адпаведнага заканадаўчага афармлення зделкі з нерухомасцю, перш за ўсё запісу ў актавых кнігах. ⁴

³ А.Ф. Вішнеўскі, Я.І. Юхо. Гісторыя дзяржавы і права Беларусі, у дакументах і матэрыялах (са старажытных часоў да нашых дзён). Мн., 1998. С.41.

А.Ф. Вішнеўскі, Я.І. Юхо. Гісторыя дзяржавы і права Беларусі ў дакументах і матэрыялах. Мн., 1998. С.44.

⁴ Там жа, С.48.

⁴ П. Доўнар. Развіццё асноўных інстытутаў грамадзянскага і крымінальнага права Беларусі ў XV-XVI ст. Мн., 2000. С. 75.

У Статуце 1588 г. рэгламентуюцца выпадкі спынення права ўласнасці, якія здзяйсняюцца пры ўдзеле органаў улады. Гэта паставы адпаведнага судовага органа (напрыклад, пры раздзеле агульнай маёмасці), экспрапрыяцыя (прымусовае пазбаўленне права ўласнасці), канфіскацыя (адабранне маёмасці як пакаранне за здзейсненае злачынства).

Такім чынам, з аднаго боку, шляхта імкнецца заканадаўча замацаваць права ўласнасці на зямлю і іншую нерухомасць, а з другога боку, — на працягу XV–XVI ст. робіць захады, накіраваныя на правую забарону пераходу зямлі тым ці іншым чынам ва ўласнасць іншаземцам. Упершыню абяцанне не даваць зямельныя надзелы і пасады ў дзяржаве іншаземцам мы бачым у агульнадзяржаўным прывілеі, выдадзеным вялікім князем Казімірам у 1447 г. Аналагічныя артыкулы змешчаны ў прывілеях Аляксандра 1492 г., Жыгіманта Старога 1506 г. Канчаткова гэтая норма была замацавана ў Статутах XVI ст. У р. III арт. 3 Статута 1529 г. гаворыцца, што вялікі князь не будзе «даваць зямель и городов и мест, и которых дедацеткі и держаня и тех которых — колве врядов наших або частей и достоинности жадному обчому, але толко прирожоным а тубылцом, тых земель наших Великого князьства»⁵. Статут 1566 г. робіць выключэнне для тых іншаземцаў, якія набылі маёмасць «з ласкі» і «данины» вялікага князя, аднак абавязвае іх несці пры гэтым адпаведную земскую службу. Акрамя таго, Статут патрабуе ад іншаземцаў не займаць якой-небудзь свецкай або духоўнай пасады, бо інакш маёмасць можа быць адабрана⁶.

⁵ Статут Великого княжества Литовского 1529 г. Мн., 1960.

⁶ Т.І. Доўнар. Развіцце асноўных інстытутаў грамадзянскага і крымінальнага права Беларусі ў XV–XVI ст. Мн., 2000. С. 74.